

Acrocephalus paludicola

(Vieill., 1817)

Wodniczka

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: pokrzewkowate

Status występowania w Polsce

Lęgowy. Bardzo nieliczny.

Opis gatunku

Wodniczka jest ptakiem mniejszym od wróbla, o długości ciała 12–13 cm, rozpiętości skrzydeł 17–20 cm i masie ciała 10–15 g. Świeżo wyklute pisklą waży ok. 1,2 g. Ogólne ubarwienie ciała jest brązowobeżowe z jasnym spodem. Z boku głowy widoczna szeroka biaława brew, a przez środek głowy przechodzi żółtopłowa pręga, odgraniczona od brwi czarnymi paskami. Na grzbiecie widoczne są dwa żółtawobiałe paski obramowane czarnymi, niewyraźnymi paskami. U ptaka dorosłego na bokach brzucha występuje delikatne kreskowanie, którego brak u ptaka w szacie młodocianej. Brak dymorfizmu płciowego. Młode mają żywsze, słomkowożółte i jaśniejsze ubarwienie od dorosłych. Śpiew wodniczki jest nieskomplikowany i monotony, i składa się z dwóch dźwięków: „errr-dididi”. Jest stosunkowo donośny i często wydawany w czasie lotu tokowego. Inne głosy to: „czak” lub „czek”, a także suche „czyrr”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Wodniczka wyglądem przypomina rokitniczkę *Acrocephalus schoenobaenus* (A295), a sposobem zachowania świerszczaka *Locustella naevia* (A290). Rokitniczka może występować w siedlisku sąsiadującym z siedliskiem wodniczki. Główną cechą odróżniającą te dwa gatunki jest brak u rokitniczki jasnej pręgi przechodzącej przez środek głowy i dwu żółtawobiałych pasów na grzbiecie. Poza tym kuper oraz małe i średnie pokrywy skrzydła są u wodniczki kreskowane, a u rokitniczki najczęściej gładkie. Gatunki mają zupełnie różny śpiew. Śpiew rokitniczki jest bardziej urozmaicony, żywszy, przypominający śpiew trzcinniczka *Acrocephalus scirpaceus* (A297), ale bardziej melodyjny. W siedlisku wodniczki może też występować świerszczak. Jest jednak ciemniej ubarwiony, posiada dłuższy ogon i brak u niego, charakterystycznych dla wodniczki, pasków na głowie. Śpiew jest charakterystyczny i zupełnie odmienny od śpiewu wodniczki. Przypomina jednostajne brzęczenie owada. Jest wydawany przez bardzo długie okresy, z niewielkimi tylko przerwami.

Biologia

Tryb życia

Wodniczka to gatunek aktywny w ciągu dnia i o zmierzchu, a wędrujący nocą. Nie tworzy skupień. W porze lęgowej samce w rozproszeniu śpiewają wśród turzycowisk. Samice prowadzą samotniczy tryb życia. Przedstawiciele obu płci żerują, poruszając się na piechotę w turzycach i są trudne do zauważenia.

Lęgi

Wiosną pierwsze ptaki pojawiają się na terenach lęgowych z końcem kwietnia, a szczyt liczebności przypada na koniec maja. System rozrodczy wodniczki jest odmianą promiskuityzmu i brak tutaj dłuższej więzi socjalnej między płciami. W jednym gnieździe pisklęta mogą być sponadzone przez 1–5 samców. Samica w pojedynkę buduje gniazdo, wysiada jaja, karmi pisklęta i podloty. Gniazdo, o kształcie płytkiego koszyczka, jest najczęściej zbudowane pod okapem zeschniętych, leżących turzyc i niewidoczne z góry. Czasem jest umieszczone w kępie turzyc bez okapu. Gniazda są najczęściej rozproszone, ale

A294

w miejscach szczególnie obfitujących w pokarm występują w większym zagęszczeniu. Najwcześniejsze lęgi rozpoczynają się (złożenie pierwszego jaja) pod koniec pierwszej dekady maja. W Kotlinie Biebrzańskiej średnia data rozpoczęcia 1. lęgu przypadała między 15 i 22 maja, a 2. lęgu – między 20 czerwca i 4 lipca. Do 2. lęgu przystępuje mniej samic niż do pierwszego.

Wielkość zniesienia wynosi 3–6 jaj, zniesienia zawierające 5 jaj są najczęstsze. Okres wysiadywania trwa 14–16 dni. Pisklęta przebywają w gnieździe zwykle 14–17 dni, a osiągają samodzielność po 19–23 dniach od opuszczenia gniazda. Dojrzałość płciową osiągają pod koniec pierwszego roku życia i w drugim kalendarzowym roku życia pierwszy raz przystępują do lęgów.

Zagęszczenie w Kotlinie Biebrzańskiej w różnych latach i miejscach wynosiło 1–11 samców/10 ha i 1–16 samic/10 ha.

Wędrowki

W Kotlinie Biebrzańskiej liczebność wodniczek zaczyna się wyraźnie zmniejszać z końcem lipca i większość ich znika z tego terenu przed końcem sierpnia. Wyniki obrączkowania i bezpośrednie obserwacje wskazują, że początkowo lecą one na zachód wzdłuż wybrzeży Morza Północnego i Kanatu La Manche. Wiadomości powrotne o lęgowych wodniczkach zaobróczkowanych na Bagnach Biebrzańskich pochodzą z sierpnia z wybrzeży Belgii, Walii, Normandii i Hiszpanii, co wskazuje, że ogólnie kierują się na Cieśninę Gibraltarską. Również przelot wiosenny tą trasą jest względnie dobrze udokumentowany. Poza tym sporadyczne obserwacje wodniczek w okresie wędrowki jesiennej pochodzą z różnych miejsc kontynentu europejskiego, w tym również obserwacja sierpniowa z Grecji i wrześniowa z Krety, co sugeruje istnienie także wschodniej trasy wędrowki lub przelotu szerokim frontem. Za istnieniem wschodniej trasy przemawia fakt regularnego obrączkowania wodniczek w Bułgarii podczas przelotu jesiennego (sierpień–październik), a także w mniejszej liczbie w maju, w czasie wędrowki wiosennej.

Zimowanie

Zimowanie wodniczki jest słabo poznane. Kilka wiadomości powrotnych i nieliczne bezpośrednie obserwacje sugerują, że zimuje głównie w Afryce Zachodniej, na południe od Sahary.

W Polsce gatunek nie zimuje.

Pokarm

Pokarm dorosłych nie był badany. Pokarm piskląt w Kotlinie Biebrzańskiej składał się głównie z pająków, gąsienic motyli, muchówek, chrzączek i pluskwiaków, które łącznie stanowiły ok. 92%. Poza tym w skład diety wchodziły też ważki, motyle, szarańczaki, błonkówki i małe ślimaki skorupkowe. Pokarm piskląt wodniczki jest przeciętnie większy niż pokarm piskląt innych przedstawicieli rodzaju *Acroce-*

phalus o zbliżonych rozmiarach. Przez analogię do innych gatunków ptaków można przypuszczać, że dieta ptaków dorosłych niewiele różni się od diety piskląt.

Występowanie

Siedlisko

Siedliskiem wodniczki są głównie torfowiska niskie w żyznych dolinach rzek nizinnych. Poza tym w rejonie ujścia Świny zamieszkuje słonawy (halofilne zbiorowiska szuwarowo-łąkowe). W rejonie Chełma, na torfowiskach niskich utworzonych na podłożu kredowym, zasiedla szuwar kłoci wiechowatej z domieszką trzciny i wysokich turzyc, a we fragmentach doliny Narwi, Kotliny Biebrzańskiej – podmokłe łąki z wysokimi trawami i kępami turzyc. Można przyjąć, że siedliskiem optymalnym jest to, w którym występuje najwyższe zagęszczenie populacji lęgowej wodniczki. Takie zagęszczenia stwierdzono na torfowiskach niskich Kotliny Biebrzańskiej i białoruskiego Polesia, na obszarach poza corocznymi zalewami. Na Biebrzy przykładem optymalnego siedliska mogą być niektóre fragmenty otwartych turzycowisk na Bagnie Ławki. Występują tu kępiaste turzycy z turzycą tunikową jako gatunkiem dominującym. W miejscach słabo kępiastych najwięcej jest turzycy sztywniej i turzycy dziubkowatej. Obfita jest warstwa mchów. W miejscach szczególnie mszystych najliczniejszą turzycą jest turzycza bagienna. Występują też w dużym rozproszeniu małe krzewy wierzb. Wysokość turzyc najczęściej nie przekracza 80 cm. Pomiedzy kępami występuje woda o głębokości kilku centymetrów. Na lęgowiskach wodniczki w okresie jej rozrodu stwierdzono wyjątkowe bogactwo ilościowe potencjalnej zdobyczy – owadów i pająków.

W okresie wędrowki preferuje miejsca w pobliżu wody, zarówno na brzegu morza, jak i wzdłuż brzegów rzek i zbiorników wodnych. Żeruje tutaj w zaroślach pałki, w szuwarach z trzcina, w jednolitych trzcinowiskach, a nawet w zakrzewieniach (głównie wierzb). Na zimowiskach prawdopodobnie występuje w siedliskach mniej lub bardziej podobnych do tych z okresu lęgowego. Konkretnie informacje o stwierdzeniu wodniczki pochodzą z zalewanych obszarów trawiastych i rzadkich trzcinowisk (Mali), a także porośniętych trawą brzegów płytkiego jeziora, ograniczonych wąskim pasem tamarisków (Senegal).

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1330 Solniska nadmorskie (*Glauco-Puccinellietalia* część – zbiorowiska nadmorskie)

3270 Zalewane muliste brzegi rzek

7210 Torfowiska nakredowe (*Cladietum marisci*, *Caricetum buxbaumii*, *Schoenetum nigricantis*)

7230 Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk

Rozmieszczenie geograficzne

Występuje tylko w zachodniej części Palearktyki między 47° i 59°N. Oprócz Polski gnieździ się na Białorusi, Ukrainie, w Rosji (rozmieszczenie nie jest dokładnie poznane), na Węgrzech, Litwie; i szczątkowa populacja występuje w Niemczech w dolinie dolnej Odry. Prawdopodobnie nielicznie gniazduje na Łotwie, w Rumunii i Bułgarii. W obrębie zasięgu występuje na izolowanych „wyspach” z powodu wymogów siedliskowych.

W okresie wędrówki jesiennej najczęściej stwierdzano wodniczki wzdłuż Morza Północnego i Kanału La Manche i dalej wzdłuż wybrzeży Francji i Hiszpanii. Rozproszone obserwacje pochodzą też z krajów śródziemnomorskich. Zimowiska znajdują się w zachodniej Afryce na południe od Sahary. Obejmują one prawdopodobnie podmokłe obszary Mauretanii, Mali, Ghany i Senegalu.

Rozmieszczenie w Polsce

W kraju są trzy główne obszary licznego występowania wodniczki: cała dolina Biebrzy z przylegającymi fragmentami doliny górnej Narwi, torfowiska węglanowe w rejonie Chełma oraz rejon ujścia Świny. Poza tym mniej więcej stałe stanowiska z małą liczbą ptaków znajdują się na Pomorzu Zachodnim. Pojedyncze i efemeryczne stanowiska zlokalizowane są na Kurpiach i Mazurach.

Podczas wędrówek stwierdzana sporadycznie niemal w całym kraju, głównie w siedliskach zbliżonych do tych, które preferuje podczas lęgów. Większość obserwacji wędrownych ptaków dotyczy przelotu jesiennego.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): VU gatunek narażony na wyginiecie

Status zagrożenia w Europie: E gatunek silnie zagrożony wyginieciem

BirdLife International: SPEC 1

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Bońska: załącznik I/II

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Większość stanowisk wodniczki w Polsce jest objęta ochroną prawną – są to głównie parki narodowe (Biebrzański PN, Narwiański PN, Poleski PN) i w mniejszej części rezerwaty przyrody (rez. Karsiborska Kępa, rez. Bagno Bubnów, rezerwaty na terenie Chełmskiego PK), parki krajobrazowe (Chełmski PK) i obszary chronionego krajobrazu (OChK Dolina Górnej Narwi, Poleski OChK). Zaledwie niecałe 2% krajowej populacji występuje w miejscach nieobjętych żadną formą ochrony obszarowej.

Rozwój i stan populacji

Wodniczka jest zaliczana do grupy gatunków zagrożonych globalnie. Jej europejska populacja lęgowa oceniana jest na 14 000–21 000 p. Najliczniej gatunek ten zamieszkuje Białoruś (7300–13 000 p., Polska (patrz niżej) i Ukrainę (2400–3400 p.). Istniejące dane sugerują spadek liczebności wraz ze zmniejszaniem się arealów występowania gatunku. W Polsce zanikają mniejsze stanowiska rozproszone dotąd niemal w całym kraju, następuje też fragmentacja arealów. W roku 1991 liczebność krajowej populacji lęgowej oceniana była na 3200–4450 samców, w 1997 na 2900–2950 samców, a w 2003 szczegółowa inwentaryzacja wykazała 3400–3550 samców. Trzon populacji krajowej na Bagnach Biebrzańskich w 2003 oceniono na 2726–2742 samców. W 2003 na Bagnie Bubnów i Bagnie Staw naliczono 266–317 samców, a na torfowiskach pod Chełmem – 278–303. Na początku lat 90. na drugim co do wielkości skupisku lęgowej wodniczki w rejonie ujścia Odry stwierdzono 383 samce, z czego w ujściu Świny było 224 samce. W 2003 w ujściu Świny zostało już tylko ok. 60 samców. Na innych krajowych stanowiskach obserwowane są niewielkie liczebności. W ostatnich kilkunastu latach silnie wschodnie populacje (Bagna Biebrzańskie i Polesie Lubelskie) wydają się utrzymywać swą liczebność, kiedy w pozostałych regionach kraju następuje jej szybki spadek. Szczególnie wyraźnym przykładem jest populacja zachodniopomorska, w tym rejon delty Świny, która w ostatnich 6 latach obniżyła swą liczebność o ponad 60% i prawdopodobnie obecnie znajduje się na skraju wyginiecia.

Kondycja gatunku związana jest przede wszystkim ze zmianami w siedliskach lęgowych i na obszarach zimowania gatunku.

Zagrożenia

Gatunek zagrożony w skali globalnej. Na lęgowiskach w Polsce jest zagrożony przede wszystkim wskutek:

- zmian siedliskowych spowodowanych melioracją i zarastaniem dolin rzecznych, bagien i torfowisk niskich. Obecnie na większości stanowisk melioracje nie są już prowadzone, jednak wyraźny jest negatywny wpływ działań realizowanych w przeszłości. Na większości obszarów podmokłych, w tym na terenach obecnie chronionych, największym zagrożeniem jest zarastanie trzciną i roślinnością drzewiastą na skutek zaniechania tradycyjnych sposobów koszenia i wypasu;
- lokalnie – głównie w rejonie Pomorza Zachodniego – występuje zagrożenie związane z rozwojem plantacji trzcinowych kosztem siedlisk właściwych dla wodniczki. Brak renaturalizacji i możliwości stworzenia odpowiednich siedlisk, poza obecnymi wyspowymi stanowiskami lęgowymi, uniemożliwia wzrost populacji i odtwarzanie zasięgu gatunku.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- wprowadzić czynną ochronę gatunku. Znaczenie ma wyłącznie zapewnienie wystarczającej ilości odpowiednich siedlisk, zarówno w obrębie łągowisk, jak i w miejscach regularnego zatrzymywania się na trasie przelotu;
  - aktywnie zatrzymać postępującą degradację siedlisk i dalszą fragmentację większych skupisk łągowych na całym krajowym areale. Działania te powinny być realizowane jednocześnie w całym kraju i skoordynowane z działaniami podejmowanymi w innych krajach posiadających jeszcze stosunkowo liczne populacje wodniczki, tj. przede wszystkim na Białorusi i Ukrainie;
  - podjąć próby renaturalizacji zdegradowanych stanowisk historycznych – istnieją przykłady skutecznych działań zwiększających liczebność i zasięg występowania lokalnych populacji (Węgry). W Polsce szczególnie pilnej ochrony wymaga populacja zachodniopomorska, gdzie należy podjąć działania obejmujące cały region, w tym stanowiska w Niemczech;
  - wypracować i realizować skuteczny system dopłat, gdyż ekstensywne sposoby gospodarowania na siedliskach podmokłych są nisko opłacalne;
  - szukać nowych, samofinansujących się rozwiązań technologicznych w dziedzinie użycia biomasy do celów energetycznych lub gospodarki odpadami;
  - zabezpieczyć stabilność warunków hydrologicznych i ograniczyć negatywny wpływ istniejących urządzeń melioracyjnych.
- Skuteczne działania są podejmowane przede wszystkim we współpracy organizacji pozarządowych z parkami narodowymi i krajobrazowymi. Kilka lat temu Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków we współpracy międzynarodowej rozpoczęło realizację programu ochrony wodniczki w Polsce. Prace prowadzone są na forum krajowym z udziałem szeregu jednostek (od Ministerstwa Środowiska po właścicieli i gospodarzy gruntów) zaangażowanych w ochronę terenów podmokłych, w nawiązaniu do działań w państwach pozostałej części arealu gatunku. Wspólnie opracowano *Plan działań na rzecz ochrony wodniczki w Polsce*, który koresponduje z międzynarodowym dokumentem planu ochrony dotyczącym całego zasięgu gatunku i został oficjalnie zaakceptowany przez Polskę.

Nawiązanie ścisłej i skutecznej współpracy w aktywnej ochronie gatunku z Białorusią, Ukrainą i Niemcami umożliwiłoby zabezpieczenie kluczowych łągowisk gatunku i spójności arealu jego występowania.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- wymagania siedliskowe wodniczki;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji łąkowej.

Monitoring

- monitoring gatunku prowadzony jest przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Polega on na kompleksowej inwentaryzacji wszystkich stanowisk krajowych co 4 lata oraz na corocznych kontrolach 2–4 stałych powierzchni w każdym z trzech głównych regionów występowania wodniczki w kraju. Każda powierzchnia kontrolowana jest dwukrotnie w sezonie łągowym; oprócz oceny liczby śpiewających samców zbierane są informacje na temat stanu siedlisk, sposobu gospodarowania i prowadzonych zabiegów oraz bezpośrednio stwierdzanych zagrożeń.

Bibliografia

- AQUATIC WARBLER CONSERVATION TEAM. 1999. Action Plan for the Aquatic Warbler (*Acrocephalus paludicola*) in Europe. Unpublished. BirdLife International.
- AQUATIC WARBLER CONSERVATION TEAM. 1999. World population, trends and threat status of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola*. *Vogelwelt*, 120: 65–85.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL. 2000. Threatened birds of the world. Barcelona and Cambridge, 852s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., BROOKS D. J. (red.) 1992. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 6. Warblers. Oxford, 728 s.
- CZERASZKIEWICZ R. 1993. Liczenie wodniczki *Acrocephalus paludicola* na Pomorzu Zachodnim w sezonie łągowym 1993. Raport OTOP – niepublikowany. Szczecin.
- DYRCZ A., ZDUNEK W. 1993a. Breeding statistics of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* on the Biebrza marshes, north-east Poland. *J. Orn.*, 134: 317–323.
- DYRCZ A., ZDUNEK W. 1993b. Breeding ecology of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* on the Biebrza marshes, north-east Poland. *Ibis*, 135: 181–189.
- DYRCZ A., CZERASZKIEWICZ R. 1993. Liczebność, zagrożenia i sposoby ochrony populacji łąkowej wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Polsce. *Not. Orn.*, 34 (3–4): 213–246.
- GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, 449 s.
- KLOSKOWSKI J., KROGULEC J. 1999. Habitat selection of Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* in Poland: consequences for conservation of breeding areas. *Vogelwelt*, 120: 113–120.
- KOZULIN A., FLADE M. 1999. Breeding habitat, abundance and threat status of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* in Belarus. *Vogelwelt*, 120: 97–111.

- KROGULEC J. 1995. Inwentaryzacja wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Basenie Południowym Biebrzy. Raport OTOP – niepublikowany, Gdańsk.
- KROGULEC J., KŁOSKOWSKI J. 1997. Występowanie, liczebność i wybiórczość siedliskowa wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Polsce w roku 1997. Raport OTOP – niepublikowany, Gdańsk.
- MANIAKOWSKI M. (red.) 2002. Plan działań na rzecz ochrony wodniczki w Polsce. OTOP – materiały niepublikowane, Gdańsk.
- MANIAKOWSKI M. 2003. Występowanie, liczebność i wybiórczość siedliskowa wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Polsce w roku 2003. Raport OTOP – niepublikowany, Gdańsk.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.

Andrzej Dyrzc, Michał Maniakowski

A294